

PERCEPCJA SPOŁECZNO-URBANISTYCZNA PRZESTRZENI PUBLICZNEJ PŁOCKA WŚRÓD SENIORÓW

Abstrakt

Problematyka podjęta w pracy dotyczy percepcji przestrzeni miejskiej Płocka wśród osób starszych, powyżej 60-tego roku życia. Dokonano analizy wybranych, charakterystycznych przestrzeni publicznych pod kątem ich odbioru urbanistycznego oraz ich znaczenia w życiu społecznym seniorów. Zagadnienie jakości przestrzeni postrzegane musi być przez pryzmat opinii wszystkich grup społecznych. W związku z tym ukazano również najważniejsze braki i potrzeby przestrzeni publicznych Płocka w kontekście ich przydatności dla osób starszych.

Słowa kluczowe: przestrzeń publiczna, seniorzy, percepcja, planowanie przestrzenne, Płock

Wstęp

„Powszechnie można rozróżnić co najmniej dwa odmienne sposoby używania pojęcia przestrzeni: jedno – przestrzeń jako trójwymiarowa geometria, drugie – przestrzeń jako pole percepcji, pole spostrzeżeniowe¹. Człowiek jest użytkownikiem i odbiorcą tej przestrzeni ujmowanej w ten dwojaki sposób. Miejsca związane z naszym życiem, pracą, zamieszkaniem, wypoczynkiem w oczywisty sposób stają się integralną częścią egzystencji-istnienia. Dlatego przestrzeń publiczna, która łączy ludzi jest czymś więcej, niż abstrakcyjnym pojęciem lokalizacji. Przestrzeń jest więc jakościowym, całościowym zjawiskiem, którego nie powinniśmy redukować jedynie do jego własności (kształtu, faktury, koloru itp.), nie tracąc „charakteru otoczenia”, który jest istotą miejsca.

Przestrzeń publiczną definiujemy najczęściej w kategoriach społeczno-ekonomicznych. Rozumiemy ją jako dobro wspólnie użytkowane, celowo kształtowane przez człowieka, zgodnie ze społecznymi zasadami i wartościami, służące zaspokojeniu potrzeb społeczności lokalnych i ponadlokalnych. Dlatego o publicznym charakterze przestrzeni decyduje zbiorowy sposób jej użytkowania przez różne grupy wiekowe ludności².

Płock jako miasto przestrzeni publicznych

Przestrzeń Płocka była przedmiotem badań nauk społecznych, geograficznych, historycznych, a ich wyniki prezentowane m.in. w publikacjach G. Dziwoły³, B. Czarneckiego⁴. Poruszana w nich problematyka

najlepiej odpowiada tzw. geografii percepcyjnej będącej interdyscyplinarną dziedziną łączącą aspekty socjologii, psychologii, filozofii, architektury i planowania przestrzennego.

Płock był zawsze dobrym przykładem dla zaprezentowania badań nad przestrzenią miejską. Był i jest ośrodkiem o dużym znaczeniu administracyjnym i gospodarczym w skali Mazowsza i kraju. Rozwój „rozpoczął się wraz z powstaniem w XI w. osady podgrodowej, na której miejscu w 1237 r. lokowano miasto. Około 1300 r. dokonano kolejnej lokacji, związanej z nowym rozmiernieniem miasta w bezpośrednim sąsiedztwie starszego ośrodka i dezurbanizacją terenu miasta pierwszej lokacji. Wreszcie po połowie XIV w. wraz z budową murów obronnych połączono nowe miasto i część starszego w jeden organizm, który w tej postaci dotrwał do XVIII- i XIX-wiecznych regulacji, zacierających w znacznej mierze przestrzenny kształt średniowiecznego miasta⁵.

Historyczne i obecne uwarunkowania wpłynęły na kształtowanie się przestrzeni publicznych, tak jak np. Wzgórze Tumskie miejsce najsilniej wyodrębnione z wysoczyzny, na którym u schyłku X w. wzniesiono gród, czy rynek, który uległ znaczącym przekształceniom w XVI w., głównie ze względu na budowę nowego murowanego ratusza.

W ramach prezentowanych badań zdecydowano się wytypować 13 przestrzeni publicznych w Płocku tj. Park 27 dębów, Park Miejski Podolszyce, Park Północny, ZOO, rynek Starego Miasta, rynek Nowego Miasta, ulica Tumska, Wzgórze Tumskie, molo i plaża Sobótka, plac 13 Straconych, aleja Antoniego Roguckiego, Park Wodny przy Orleńskim, Parowa (jar).

Rys. 1. Rynek i ratusz na akwareli A. Karaszowskiego z 1813 r.

Źródło: M. Trzecicki, 2011, s. 67

Postrzeganie przestrzeni przez człowieka – podejście metodyczne

Jednym z kluczowych pojęć mających duże znaczenie w kontekście interpretacji wyników badań jest percepcja. Jest to pojęcie z dziedziny psychologii, w najszerszych ujęciach definiowane jako postrzeganie, spostrzeganie, uświadomienie sobie spostrzeganego przedmiotu lub zjawiska, zaobserwowanie go. Pod kątem percepcji przestrzeni należy wyodrębnić 3 etapy tj. odbiór – wzrokowy

i psychologiczny, wewnętrzna interpretacja oraz identyfikacja, czyli rozpoznawanie i przypisywanie pozytywnych lub negatywnych cech konkretnym miejscom.

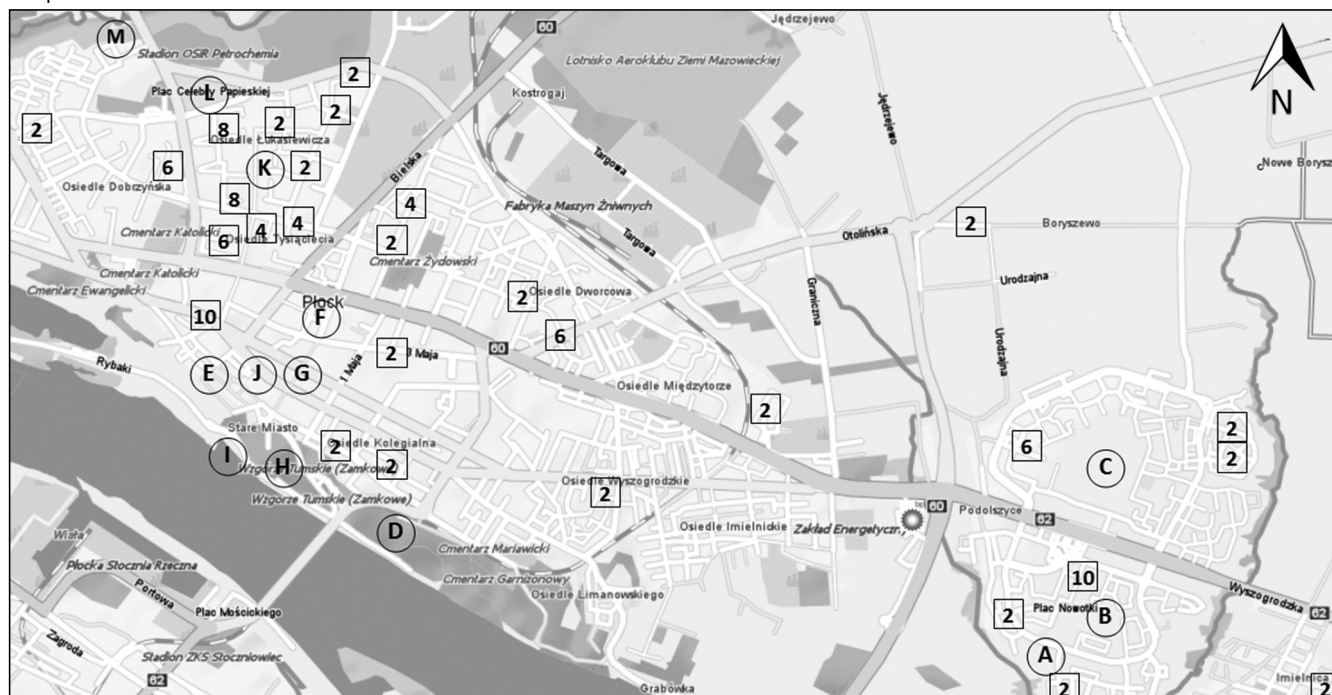
O percepcji przestrzeni miejskiej decyduje wiele czynników, które można podzielić na następujące grupy:

- czynniki indywidualne, do których zaliczają się: wiek, wykształcenie, wykonywany zawód, przynależność do organizacji społecznych i zawodowych, obecne miejsce zamieszkania, stan rodziny, poziom zamożności, a także własne doświadczenie, poziom wiedzy oraz stan emocjonalny;
- czynniki przestrzenne, wśród których należy wymienić: liczbę i rodzaj elementów przestrzeni miejskiej, ich zróżnicowanie, funkcjonalność, dostępność komunikacyjną oraz prędkość zmian struktury miasta w czasie;
- czynniki stanowiące źródło wiedzy o przestrzeni, które należy rozumieć jako własne doświadczenia, opinie innych osób oraz informacje pochodzące ze środków masowego przekazu⁶.

Cel, zakres i metoda badań

Celem analizy było ukazanie mniej lub bardziej subiektywnego odbioru głównych przestrzeni publicznych w Płocku przez seniorów.

Rys. 2. Rozmieszczenie analizowanych przestrzeni publicznych Płocka w stosunku do miejsca zamieszkania respondentów

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Legenda: A – Park 27 dębów; B – Park Miejski Podolszyce; C – Park Północny; D – ZOO; E – rynek Starego Miasta; F – rynek Nowego Miasta; G – ulica Tumska; H – Wzgórze Tumskie; I – moło i plaża Sobótka; J – plac 13 Straconych; K – aleja Antoniego Roguckiego; L – Park Wodny przy Orleń Arenie; M – Parowa (jar)

Analiza percepcji przestrzeni publicznych miasta Płocka została oparta na badaniach empirycznych przeprowadzonych wśród mieszkańców Płocka w wieku powyżej 60 roku życia. Uznano, że właśnie ta grupa społeczna jest szczególnie ważna ze względu na wydłużający się wiek życia ludzi oraz wzrastający udział ludności w wieku poprodukcyjnym w stosunku do grupy przedprodukcyjnej. Jednocześnie ludzie starsi ze względu na utrudnioną możliwość wyrażania swojego zdania w życiu publicznym są często pomijani w decyzjach związanych z przestrzenią ich życia.

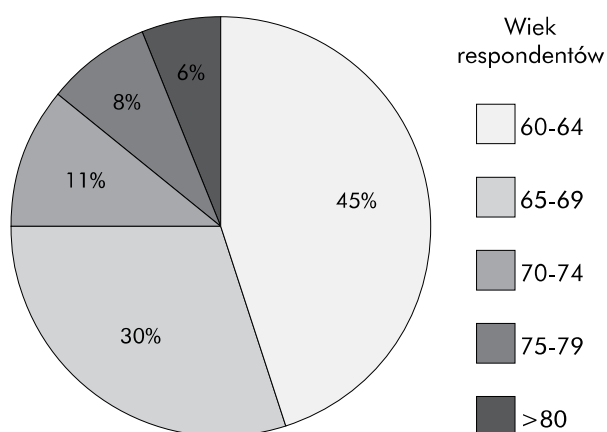
W badaniach bezpośrednich wykorzystano narzędzie ankietowe zawierające 10 pytań. Pierwsze 4 charakteryzowały respondenta pod względem wieku, płci, miejsca oraz rodzaju zabudowy, w której zamieszkują. Kolejne 5 pytań zamkniętych odnosiło się do korzystania i odbioru konkretnych miejsc w Płocku. Ostatnie pytanie miało charakter otwarty, ale w 99% ankietowanych zostało pozostawione bez odpowiedzi. Ankieta miała dość prostą formę, mającą na celu zminimalizowanie trudności jej wypełnienia przez osoby starsze.

Badania były przeprowadzone w okresie od lipca do grudnia 2014 r. i poddano nim 106 respondentów. Ogólne rozmieszczenie zamieszkania osób ankietowanych w stosunku do lokalizacji przestrzeni publicznych ukazuje rys. 2.

Charakterystyka badanej grupy

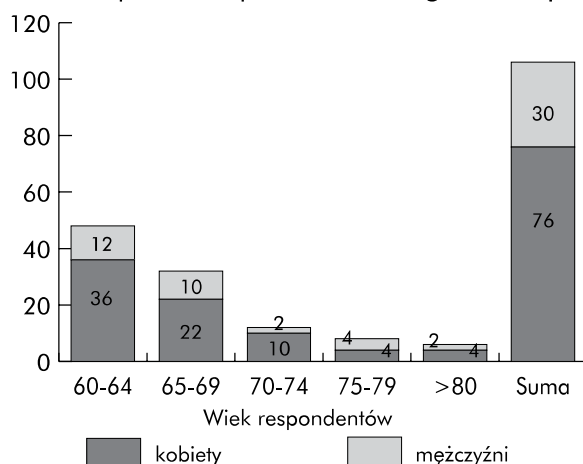
W literaturze socjologicznej, dokumentach państwowych oraz w danych statystycznych stosuje się różne granice starości. W analizie zdecydowano się zastosować dość klasyczne podejście przeważające w większości opracowań. Dolna granica uznana za początek okresu seniorskiego została przyjęta

Rys. 3. Liczba respondentów w badaniach percepcji przestrzeni publicznej Płocka według wieku

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Rys. 4. Liczba respondentów w badaniach percepcji przestrzeni publicznej Płocka według wieku i płci

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

na 60 rok życia. Ponieważ bardzo często różnicuje się również grupy osób starszych, wyróżniono dwa etapy starości III i IV wiek⁷. W związku z tym wyróżniono 4 pięcioletnie przedziały wieku respondentów zaliczanych do tzw. III wieku (60-64 lata, 65-69 lat, 70-74 lata i 75-79 lat) oraz osób zaliczanych do IV wieku (80 lat i więcej).

W wykonanych badaniach zdecydowanie przeważały osoby z I i II grupy III wieku stanowiące 77% ogółu pytanym. Osób z ostatniej grupy III wieku i z IV wieku było najmniej po ok. 6-8%.

Biorąc pod uwagę rozkład respondentów według płci to ponad 2/3 stanowiły kobiety (72%). Wraz ze wzrostem wieku ta dysproporcja była coraz mniejsza, ale miała na to wpływ również ogólna liczba ankietowanych. W grupie 60-64 lata i powyżej 80 lat mężczyzn było 33%, w przedziale 65-69 lat 30%; w grupie 75-79 lat 50%, a wśród osób w wieku 70-74 lata jedynie 10%.

Postrzeganie przestrzeni publicznych Płocka przez Seniorów

Badania nad percepcją przestrzeni przez osoby starsze mają podłoże w geografii behawioralnej, która w swoim przestrzennym ujęciu koncentruje się na analizie indywidualnych i grupowych zachowań przestrzennych („space behaviours”) i zachowań w przestrzeni („behaviours in space”) w ujęciu tak zachowań społecznych rzeczywistych, jak i wyobrażeniowych. Dlatego w badaniach odniesiono się do faktycznego korzystania z przestrzeni publicznych (respondenci mogli wskazać maksymalnie po 5 przestrzeni), odniesionych do:

- najczęstszego przebywania w danych miejscach;
- odbioru wizualno-krajobrazowego; jak i proponowanych zmian, będących w sferze

oczekiwań, marzeń czy postulatów (ankietowani mogli wybrać maksymalnie 3 rodzaje proponowanych odpowiedzi):

- zmian w kontekście struktury funkcjonalnej w Płocku;
- najpotrzebniejszych elementów i obiektów użyteczności publicznej.

Analiza wyników

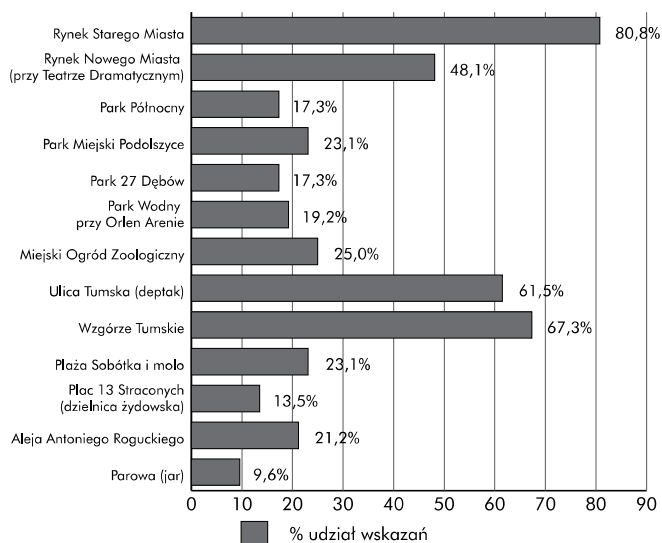
Analizując uzyskane wyniki można podać wnioski bezpośrednio wynikające z odpowiedzi ankietowanych oraz pokusić się o ich interpretację mającą podłoże socjologiczno-przestrzenne.

Pod kątem najczęściej odwiedzanych przestrzeni publicznych zdecydowaną przewagę uzyskały: Rynek Starego Miasta (80,8%), Wzgórze Tumskie (67,3%) i ulica Tumska (61,5%). Prawie połowa ankietowanych deklaruwała dość częste odwiedzanie Rynek Nowego Miasta (przy Teatrze Dramatycznym). Co 4-5 ankietowany wybierał w swoich odpowiedziach inne miejsca, których udziały rozłożyły się dość równomiernie w przedziale 17-25%. Poddane badaniu osoby starsze raczej nie odwiedzały Placu 13 Straconych (dzielnica żydowska) i jaru przy Parowej.

Porównując odpowiedzi z miejscem zamieszkania ankietowanych należy stwierdzić, że:

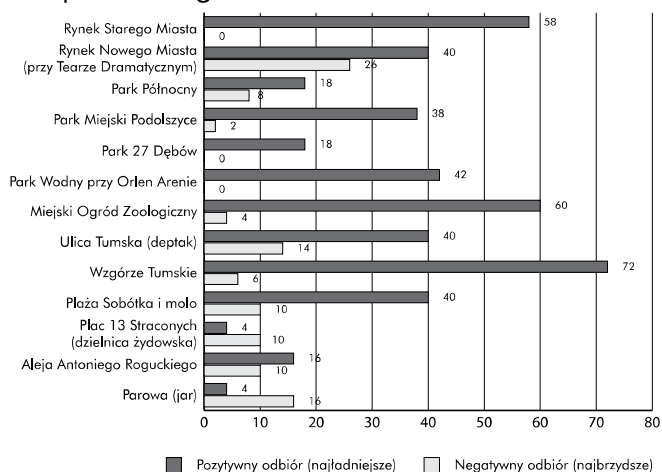
- większość seniorów wskazała reprezentacyjne przestrzenie Płocka zlokalizowane w centrum miasta, niezależnie od miejsca zamieszkania;
- wśród pozostałych przestrzeni publicznych zdecydowanie przeważały wskazania tych miejsc, które były położone blisko miejscu zamieszkania.

Rys. 5. Rozkład procentowy poszczególnych przestrzeni publicznych w aspekcie częstotliwości ich odwiedzania

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Rys. 6. Rozkład wskazań przestrzeni publicznych według pozytywnego i negatywnego odbioru wizualno-krajobrazowego

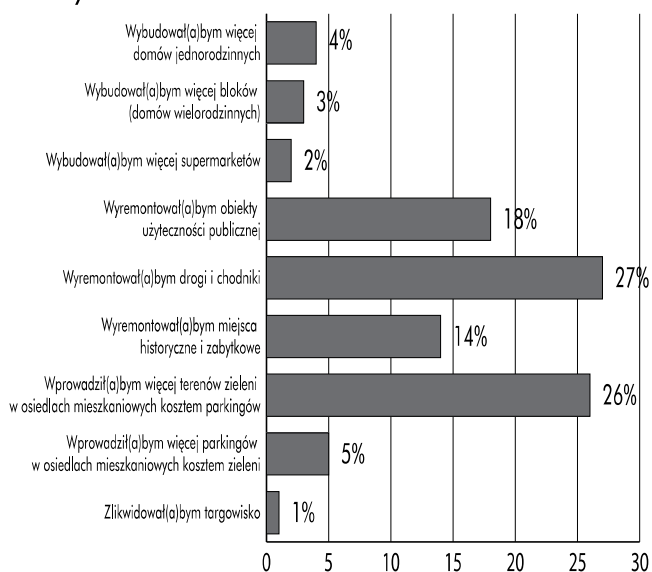

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Ciekawsze spostrzeżenia można uzyskać z analizy odbioru krajobrazowo-urbanistycznego przez osoby starsze. 11 spośród 13 analizowanych przestrzeni publicznych jest odbierana pozytywnie przez osoby starsze. Jedynie Plac 13 Straconych (dzielnica żydowska) i jar przy Parowej były odbierane w przeważającej liczbie negatywnie. Trzy spośród trzynastu przestrzeni publicznych (Rynek Starego Miasta, Park 27 Dębów, Park Wodny przy Orlen Arenie) nie budzą w ogóle negatywnego odbioru. W przypadku Parków może to być dowód na lokalną akceptację przestrzeni przez osoby starsze tam mieszkające. Należy jednak podkreślić, że analizowane pytanie dotyczyło jedynie subiektywnego odbioru miejsca (ładne, piękne, ciekawe krajobrazowo), a nie uwzględniało możliwości korzystania z niego w każdym momencie. Trzeba zwrócić na to uwagę, ponieważ np. przy Parku Wodnym przy Orlen Arenie odbywają się często imprezy, zawody, których charakter może nie odpowiadać osobom starszym, szukającym spokoju. Pozytywnie trzeba natomiast odebrać pełną akceptację Rynku Starego Miasta, co świadczy o patriotyzmie lokalnym, utożsamianie się nie tylko z miejscem zamieszkania, ale z całym miastem. Równie pozytywny odbiór uzyskały: Park Miejski Podolszyce, Miejski Ogród Zoologiczny, Wzgórze Tumskie, gdzie odpowiedzi negatywne stanowiły marginalny procent. Uwagę należy zwrócić szczególnie na dwie przestrzenie publiczne, których odbiór budził kontrowersję wśród seniorów, a liczba odpowiedzi pozytywnych była niewiele większa od odpowiedzi negatywnych. Do tych przestrzeni należy Rynek Nowego Miasta oraz aleja Antoniego Roguckiego.

Planowanie przestrzenne powinno być procesem otwartym, zawierającym m.in. konsultacje społeczne.

Rys. 7. Udział procentowy postulowanych zmian w strukturze funkcjonalno-przestrzennej Płocka przez osoby starsze.

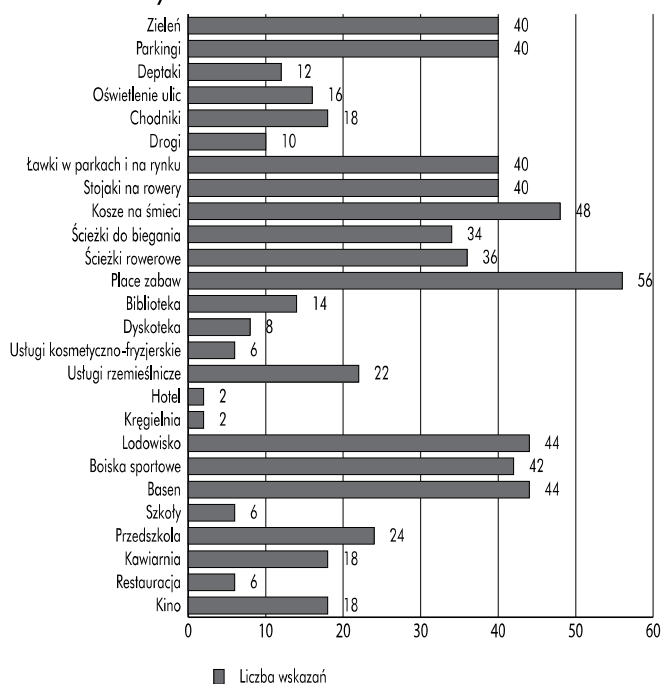

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych

Dlatego dość ważnym aspektem badań stanowiły sugestie osób starszych w stosunku do struktury użytkowania terenu oraz działań naprawczych odniesionych do poszczególnych elementów przestrzeni. Wynika z tego, że ponad 1/4 ankietowanych zajęłaby się przede wszystkim wyremontowaniem ciągów komunikacyjnych (pieszych i jezdnych) oraz zwiększyłaby powierzchnię zieleni na terenach osiedli mieszkaniowych. W drugiej kolejności poprawa przestrzeni kryłaby się w remontach obiektów użyteczności publicznej (18%) oraz miejsc historycznych i zabytkowych (14%). Z uzyskanych wyników widać również, że osoby starsze dostrzegają problem braku miejsc do parkowania samochodów. Jednak tylko 5% ankietowanych powiększyłoby powierzchnie parkingowe kosztem terenów zieleni. Seniorzy nie widzą potrzeby rozwoju urbanistycznego miasta lub nie są chętni do powiększającej się gęstości zaludnienia. Tylko 4% widzi dalsze przeznaczanie terenów pod zabudowę mieszkaniową jednorodzinną, a tylko 3% pod zabudowę mieszkaniową wielorodzinną. Nie dostrzeżono również zainteresowania w kontekście dalszego rozwoju usług handlowych wielkopowierzchniowych z jednoczesnym zachowaniem targowisk. Wynika z tego, że osoby starsze cały czas korzystają z bazarów, targowisk i małych osiedlowych sklepów, a forma zakupów w centrach handlowych i samo ich występowanie nie stanowi priorytetu w kształtowaniu przestrzeni dla seniorów.

Ostatnim elementem analizy było wskazanie tych elementów i obiektów w przestrzeni publicznej, których najbardziej brakuje w Płocku. Biorąc pod uwagę

Rys. 8. Rozkład wskazań obiektów i elementów przestrzeni publicznej, których brakuje w Płocku według osób starszych.

Źródło: Opracowanie własne na podstawie badań ankietowych
deklarowane zapotrzebowanie można wydzielić 4 grupy obiektów, które uzyskały:

- ≤ 40 wskazań, uznane jako najpotrzebniejsze w całym mieście, należały do nich place zabaw, kosze na śmieci, zieleń, parkingi, ławki w parkach i na rynku, lodowisko, basen, boiska sportowe;
- 30-39 wskazań, uznane jako bardzo potrzebne w całym mieście, a były to ścieżki rowerowe i ścieżki do biegania;
- 10-29 wskazań, uznane za potrzebne, ale tylko lokalnie, do których należały: przedszkola, usługi rzemieślnicze, chodniki, kawiarnie, kino, oświetlenie ulic, biblioteka, deptaki i drogi;
- poniżej 10 wskazań, uznane jako mało potrzebne i jedynie lokalnie, w opinii osób starszych, z takimi obiektami jak: dyskoteka, usługi kosmetyczno-fryzjerskie, szkoły, restauracja, hotel, kręgielnia.

Z powyższych wskazań można pokusić się o psychologiczny portret respondentów. Wynika z niego, że w badaniu brała udział znacząca liczba seniorów aktywnych lub pragnących, aby kultura fizyczna i sport były dostępne dla wszystkich i wszędzie. Należy zwrócić uwagę również na fakt, że oprócz zauważania przez osoby starsze braku elementów prozaicznych, jak ławki czy kosze, wiele odpowiedzi świadczyło o myśleniu o innych. Kształtuje się tutaj klasyczny obraz babci i dziadka, dla których ważne jest to co dla ich wnuków, o czym świadczy fakt zdecydowanej przewagi odpowiedzi dotyczącej braku placów zabaw.

Podsumowanie

Konieczność badań dotyczących percepcji przestrzeni jest bardzo ważna, a ich interpretacja powinna mieć znaczenie praktyczne dla potrzeb planowania. Według wielu naukowców głównym problemem planowania przestrzennego jest to, że kto inny projektuje, a kto inny odczuwa skutki tego projektowania⁸.

Postrzeganie procesu planowania jako jedynie interakcji podmiotów urzędniczych i biur urbanistycznych jest najczęstszym krokiem do popełniania błędów w osiągnięciu funkcjonalności przestrzeni. Badania różnych grup wiekowych pod kątem ich wyobrażeń, postaw ma stanowić jeden z elementów uspołecznienia procesu planowania⁹. Jedynie interdyscyplinarne podejście do planowania przestrzeni oraz jednoczesne badania psychologów, socjologów, planistów, architektów, jak i geografów stwarzają

szansę na osiągnięcie prawdziwego zrównoważonego rozwoju.

Należy pamiętać, że nie zawsze te miasta, które stały się atrakcyjne dla inwestorów, są w stanie zaspokoić potrzeby i oczekiwania ich mieszkańców, w tym osób starszych. Dlatego podstawowym wyzwaniem polskich miast staje się zaspokojenie zbiorowych standardów życia powiększającego się społeczeństwa, społeczeństwa złożonego z różnych grup wiekowych. Rozwój przestrzeni publicznych powinien wpisany być w rozwój ideowy „inteligentnych miast – smart city”. Aby było to możliwe musi nastąpić równowaga i przemyślana zależność pomiędzy czterema czynnikami: partycypacją, przestrzenią, powietrzem i planowaniem, które spięte powinny być działaniami cechującymi się otwartością, kreatywnością, jakością i podstawami zrównoważonego rozwoju¹⁰, szczególnie w Płocku.

Przypisy

- 1 J. Szyszko, J. Rylke, P. Jeżewski, I. Dymitryszyn (red.), *Oceńna i wycena zasobów przyrodniczych*, Wydawnictwo SGGW, Warszawa 2010, s. 252.
- 2 K. Chwalibóg (red.), *Polska polityka architektoniczna. Polityka jakości krajobrazu, przestrzeni publicznej, architektury*. Polska Rada Architektury, SARP, TUP, Izba Architektów RP, Warszawa, 2011, s. 44.
- 3 G. Dziwota, *Percepcja przestrzeni miejskiej Płocka*, „Notatki Płockie” 2003 nr 1, s. 27-36.
- 4 B. Czarnecki, *Plan zagospodarowania przestrzennego zespołu jednostek osadniczych Płocka*, „Notatki Płockie” 1985, nr 1, s. 45-55.
- 5 M. Trzeciecki, *Przestrzeń publiczna średniowiecznego Płocka jako przedmiot badań archeologia* [w:] *Ulica, plac i cmentarz w publicznej przestrzeni średniowiecznego i wczesnonowoczesnego miasta Europy Środkowej*, J. Piekalski (red.), Wratislavia Antiqua 13: Wrocław, 2011, s. 63.
- 6 M. Radwańska, *Percepcja przestrzeni miejskiej – przykład miasta Torunia*, [w:] M. Madurowicz (red.), *Percepcja współczesnej przestrzeni miejskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2007, s. 371-381.
- 7 M. Mossakowska, A. Więcek, P. Błędowski (red), *Aspekty medyczne, psychologiczne, socjologiczne i ekonomiczne starzenia się ludzi w Polsce*, Termedia Poznań, 2012.
- 8 Saarinen T.F., *Research Approaches and Questionnaire Design*, in *Perceptions and Attitudes in Resource*, 1971.
- 9 B. Jałowiecki (red), H. Libura, *Percepcja i waloryzacja środowiska naturalnego i antropogenicznego*, wyd. Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 1992.
- 10 K. Podawca, *Płock – miasto czyste czy zanieczyszczone. Ocena jakości powietrza w latach 2004-2013*, „Notatki Płockie” 2014, nr 4, s. 31-45.

SOCIAL AND URBAN PERCEPTION OF PŁOCK PUBLIC SPACE AMONG SENIOR CITIZENS

Summary

The issues addressed in this paper concern the perception of the urban space of Płock among senior citizens who are 60 years old and older. An analysis of selected, characteristic urban spaces were conducted with respect of their urban perception and meaning in senior citizens' social life. The term of space quality has to be perceived from the angle of opinions of all social groups. As a result, the most important lacks and needs of Płock urban spaces in the context of their usefulness for the old have been presented.